

Historien bag Hulbjerg

Om bondestenalderen og Hulbjerg jættestue på Langeland
Historiefaget. Skrevet direkte til eleverne.

v/ Pia Sigmund

Her kigger vi ind i historien, Hårfagers stemme. Hvis I allerede har oplevet eller hørt fortællingen, kan I så genkende stedet i fortællingen?

Til eleverne:

Her kan I læse om Hulbjerg jættestue. Den blev bygget for 5.000 år siden. Her kan I også læse om pigen Hårfager og drengen Ildkraft. Og I kan læse, om hvordan folk levede dengang. Når I har læst teksten, kan I løse opgaverne og svare på spørgsmålene i quizzen.

Hvad er en jættestue? For mange år siden, troede man, at der boede jætter eller kæmpestore trolde inde i jættestuerne. Man troede, at det måtte være meget stærke væsener, der havde bygget jættestuerne, fordi stenene er vældig tunge. Men - det passer ikke. Det var mennesker, vores forfædre, der byggede jættestuerne. De brugte jættestuerne til at lægge nogle af de døde knogler i og til at holde særlige fester ved.

Indholdsfortegnelse:

1. Tiden
2. Her bor Ildkraft og hans familie
3. Hvordan byggede de Hulbjerg jættestue?
4. Bondestenalderen og de andre aldre
5. Hvor mange jættestuer?
6. Hvad var der inde i Hulbjerg?
7. Her boede forfædrene
8. Ildkraft
9. Lerkar og stenøkser og andre redskaber
10. Ved I det? Spørgsmål og svar
11. Ordforklaring
12. Hvis I vil vide mere
13. Løsninger til opgaver

Der er jættestuer mange steder i Danmark, 500 i alt. Måske ligger der en i nærheden af din skole?

Her er en pige med sin hundetand i en kæde om halsen. Det var meget almindeligt for både piger og drenge i bondestenalderen.

1. Tiden

Tænk på dine forældre, på dine bedsteforældre - dem kender du nok? Måske kender du også en eller to af dine oldeforældre? Du har også tip-oldeforældre og tip-tip-oldeforældre og tip-tip-tip ... og ...

Tænk dig så tilbage i tiden - langt tilbage i tiden for 5.200-5.000 år siden - dengang levede dine cirka 160 gange tip-oldeforældre. Tænk dig dem allesammen i en lang række fra dig og tilbage i tiden. Mon de boede i Danmark? Eller et helt andet sted i verden?

Nu har vi året 2014.

Vi kalder året 2014 "efter vor tidsregning" eller "e.Kr.", der betyder "efter Kristus' fødsel".

Vi regner med, at Kristus eller Jesus blev født lige omkring "år" 0.

Før år 0 tæller man baglæns. For at komme til bonde-stenalderen skal vi tælle tilbage til 3.200 f.Kr. "f.Kr." betyder "før Kristus' fødsel".

Opgave 1. Din familie

Øverst skriver du dit eget navn. I næste række dine forældres fornavne og i næste række igen dine fire bedsteforældres fornavne.

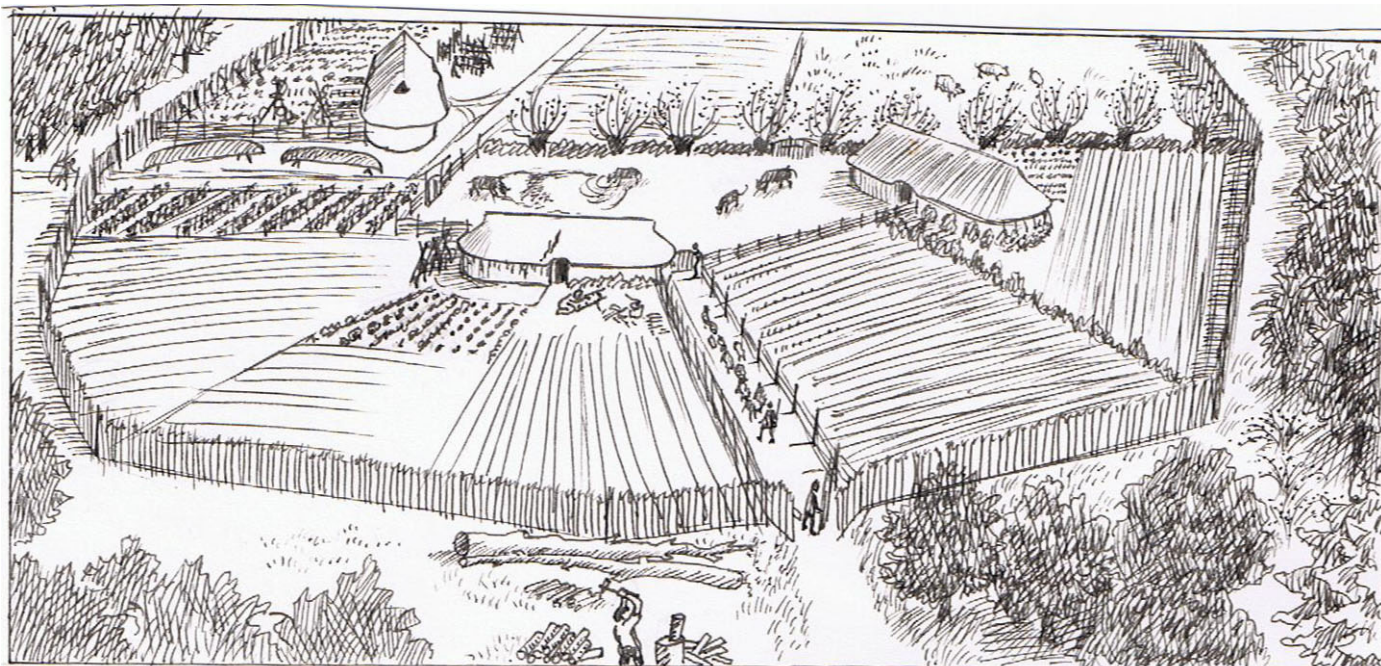
Mon dine forældre kender dine otte oldeforældres navne?

Hvis de gør, så skriv dem ned.

Opgave 2. Alle dine forfædre og formødre

Alle dine forfædre og formødre i en lang række tilbage til for 5.200 år siden. De forreste er dine forældre, så kommer to af dine bedsteforældre, så to af dine oldeforældre og så to af dine tip-oldeforældre og så, 160 i alt. De sidste mange i rækken tegner du som skygger på skygger. Nu står de på en lang række, fra år 2014 og helt tilbage til år 3.000 f.Kr. Allerforrest skal du tegne dig selv, for rækken forestiller dig og dine forfædre.

2. Her bor Ildkraft og hans familie

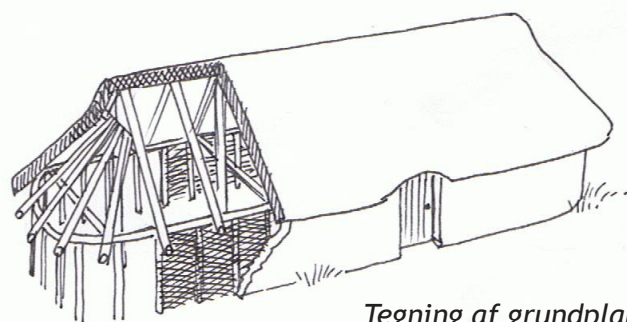
I fortællingen om Hulbjerg hører I om drengen Ildkraft. Han og hans familie og nogle andre familier bor i huse sammen på en boplads, som er en lille landsby. Rundt om husene er der små haver og små marker. Uden om hele den lille by er der skov. Menneskene på bopladsen har bygget et hegn rundt om deres by. Hvorfor? Fordi der er mange vilde dyr i skoven, som gerne vil æde af det, der vokser i haverne og på markerne. Og fordi nogle af de vilde dyr godt kan finde på at overfalde et barn. Det er der særlig fare for om vinteren og om foråret, når dyrene ikke kan finde mad og er sultne.

Vi hører også om pigen Hårfager. Hendes mor er død. Lige da vi møder hende, dør hendes far. Nu er hun forældreløs og skal klare sig selv. Hendes forældre var jægere. De hørte ikke til på en boplads, men levede ude i skoven.

På bopladsen var der langhuse. Det ene hus er 10 meter langt og 4 meter bredt, det andet hus er 18 meter langt og 6 meter bredt. Husene ligger overfor hinanden med en gade eller et torv imellem.

Kan du regne ud, hvordan husene blev bygget?

Mændene begyndte med at fælde nogle ret tykke træer med deres økser. Det skulle være træer med lige stammer på 5-6 meters højde. De huggede træernes grene af og skrællede barken af. Så gravede de en række dybe huller og satte træstammerne ned i dem. Alle på bopladsen hjalp med at flette tynde grene ind og ud mellem stammerne. Til sidst blev der klasket ler på grenene, så huset blev tæt.

Tegning af grundplan med stolpehuller.

3. Hvordan byggede de Hulbjerg jættestue?

Hulbjerg jættestue ligger tæt ved bopladsen. Det var et stort og hårdt arbejde at bygge den, og det tog flere år. Folkene på bopladsen fik hjælp udefra, både fra folk i andre små byer i nærheden og fra nogle mænd, der rejste rundt i landet for at vise dem, hvordan man bygger en jættestue.

Først holdt alle i landsbyen udkig efter store sten. Det var nemmest, hvis stenene lå i nærheden. Selv om der lå mange sten i skoven og ved stranden, kunne de ikke alle bruges. Stenene skulle nemlig helst være nogenlunde lige store, og de skulle være ret flade på siderne. Der var brug for 13 bæresten og 5 dæksten.

Det var et meget hårdt arbejde, men det var også en fest at bygge jættestuen. Alle er glade og stolte over deres værk. Nu har de et flot sted, hvor de kan lægge forfædrenes knogler og gaver ind. De kan også holde fest for forfædrene ved jættestuen.

Hvordan kunne de få stenene hen til det sted, hvor de gerne ville bygge en jættestue? Hver sten er meget tung, mere end 1.000 kilo. Hvordan kunne de få bærestenene til at stå fast, så de ikke væltede? Og hvordan kunne de få de store dæksten sat op oven på bærestenene? De havde ingen kraner og ingen maskiner til hjælp, de måtte klare det hele med hænderne.

Det er slet ikke nemt at finde ud af, fordi vi ikke ved så meget om menneskene dengang. Men der er nogle bud:

- Kong Frederik den 7. mente, at de først lagde en masse jord op omkring randstenene. Så rullede og skubbede de stenene op på randstenene ved hjælp af tømmerstokke.
- I "Kongernes Lejre" har man lavet et forsøg, hvor 70 mænd trak stenene på plads.
- Måske blev stenene hejst på plads med reb og snoretræk.

Når alle stenene var på plads, blev der lagt små sten i mellemrummene. Der blev også tætnet med ler, så der ikke kunne komme vand og dyr ind i jættestuen. Til sidst skulle der hældes jord ovenpå. Igen et stort og hårdt arbejde.

4. Bondestenalderen og de andre aldre

Jægerstenalderen 13.000 - 3.900 f.Kr.

De første mennesker kom til Danmark i Jægerstenalderen. De levede som jægere og samlere (af bær og nødder). De jagede rensdyr, og de fiskede nok også. Lidt efter lidt blev vejret varmere, og der kom flere dyr, som de kunne jage, bl.a. elsdyr. Dengang var Danmark fyldt med store skove. Jægerfolkene flyttede rundt hele tiden. De slog telte op, hvor der var dyr at skyde.

Bondestenalderen 3.900 - 1.700 f.Kr.

Omkring år 3.900 f.Kr. skete der noget helt nyt: Nogle af jægerne begyndte at blive på et sted i lang tid. De byggede huse, og de ryddede et stykke jord for skov. De dyrkede jorden, og de dyrkede planter. De holdt dyr, som var tamme: Grise, køer, får, geder og hunde. Men de gik også på jagt, og de fiskede også. De var bønder, og derfor kalder vi den nye tid for bondestenalderen.

Hårfager og hendes mor og far var jægere. Ildkraft og hans familie på bopladsen var bønder.

Omkring år 3.500 f. Kr. begyndte folk at bygge dysser. Der blev bygget cirka 40.000 dysser i Danmark. Omkring 3.200 blev det moderne at lave jættestuer.

Der blev bygget omkring 4000 jættestuer. Der var et vældigt byggeri i gang overalt. Hver boplads fik sin jættestue. Men efter 150-200 år var det slut, og der kom en ny mode: Enkeltgrave.

Vi ved ikke, hvor mange mennesker der boede i Danmark i bondestenalderen. Måske var det omkring 100.000? Men der var ikke noget land, der hed Danmark - endnu.

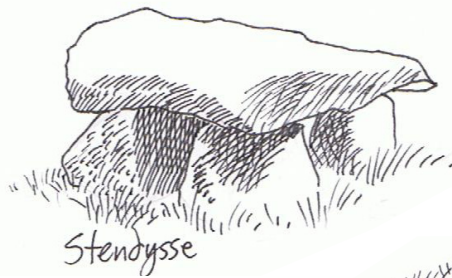
Bronzealderen 1.700 - 500 f.Kr.

Jernalder 500 f.Kr. - 700 e.Kr.

Vikingetid 700 - 1000 e.Kr.

Middelalder 1000 - 1536

Nyere tid 1536 -

Opgave 3: Tegn en tidslinje

I skal bruge:

Et stykke hvidt papir A4

Tegn en linje på 30 centimeter. Linjen skal være gå fra nederste venstre hjørne på skrå op til øverste højre hjørne på papiret. For hver to centimeter sætter du et mærke og skriver et årstal på. Begynd ved 0 på din lineal med 13.000, næste mærke ved 2 centimeter hedder 12.000 osv. helt op til 2000 ved 30 centimeter.

Tegn de syv forskellige aldre på og skriv deres navne.

5. Hvor mange jættestuer?

Her kigger vi fra jættestuen ud gennem gangen.

Hvor mange jættestuer og dysser tror I, der har været i Danmark?

1000? 10.000? 20.000? 40.000?

Nu er der kun cirka 500 jættestuer tilbage i landet. En meget stor del af dysserne er også væk.

Hvorfor?

- Dels fordi mange har taget stenene og har brugt dem til at bygge huse og herregårde og kirker med,
- og dels fordi mange bønder har fjernet jættestuerne og dysserne, fordi de lå i vejen, når de skulle pløje deres marker.

Der er stadig en hel del flotte høje tilbage fra bondestenalderen. Du kan besøge Hulbjerg og nogle andre jættestuer og dysser. Nogle af dem ligger på private marker. Der skal man først spørge ejeren, om man må gå ind.

Der er jættestuer overalt i Danmark. Måske kan I finde en jættestue i nærheden af, hvor I går i skole, eller hvor I bor:

Her er links til kort over jættestuer.

I hele landet: www.denstoredanske.dk/Danmarks_Oldtid/Stenalder/Forfædrenes_boliger

På Langeland: http://da.wikipedia.org/wiki/Fredede_fortidsminder_i_Langeland_Kommune

Vidste du: Langeland er det sted i verden, hvor der er flest dysser og jættestuer. Engang var der 271 dysser og jættestuer. Nu er der 75 tilbage.

6. Hvad var der inde i Hulbjerg?

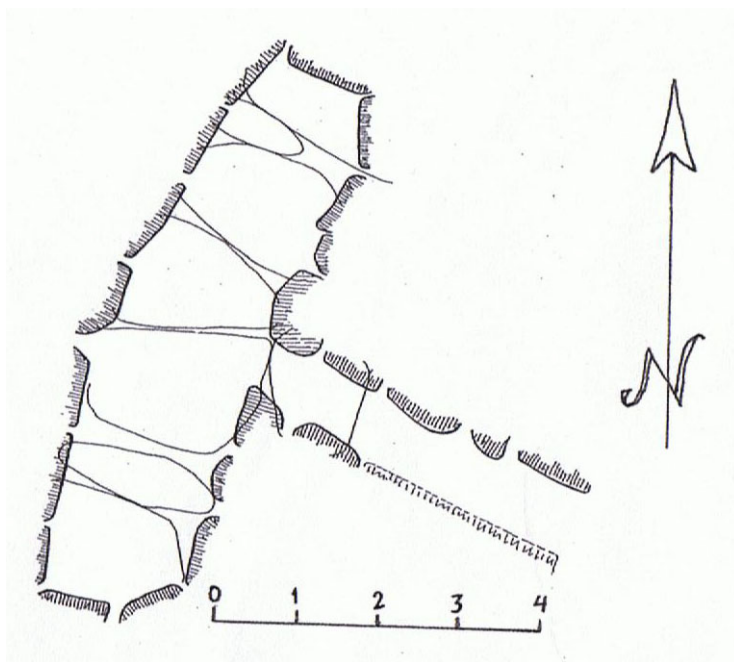
Lige indtil 1850 lå der syv flotte dysser lige ved siden af Hulbjerg og en jættestue på den anden side af landevejen. Men bønderne ville gerne dyrke markerne, så de gravede dysserne væk og fladede markerne ud. Kun en bakke: Hulbjerg blev liggende.

Lige indtil 1930 vidste man ikke, hvad der var inde i Hulbjerg. Det var bare en lille bakke med en masse træer og buske ovenpå.

Så begyndte en arkæolog, der hed Hakon Berg, og nogle hjælpere at grave Hulbjerg jættestue ud. De gravede helt forsigtigt med små skovle og skeer. De brugte pensler til at børste jorden væk med. De fandt ud af, at det var en jættestue med 56 randsten rundt omkring. De fandt også ud af, at jættestuen var 6 ½ meter lang og 1 meter og 70 centimeter bred og 1 meter og 40-50 centimeter høj indeni.

Der var propfyldt med knogler og skår af lerkar og redskaber af forskellig slags. Det så ud som et kæmpe-roderi. Men de fandt ud af, at de døde var blevet lagt ind i jættestuen gennem meget lang tid, lag efter lag ovenpå hinanden. Fire lag i alt.

De fandt 2.100 knogler af mennesker. De fandt også flere økser og dolke af sten, pilespidser, nåle skåret af ben, ravperler, skår af krukker og en hjørnetand fra en hund. De levende havde lagt deres allerbedste ting ind i jættestuen som gaver til forfædrene.

7. Her boede forfædrene

Nutiden:

Når der ligger en stor jættestue på ens mark, og der aldrig har været nogen derinde, kan man godt blive nysgerrig: Hvad mon der gemmer sig inde i højen? Måske nogle guldskatte? Eller benene af formødrene og forfædrene? Eller et flot sværd, måske? Eller bor der nogen kæmpestore væsener, trolde eller jætter, derinde?

Fortiden: Lerkar og økser og smykker ved indgangen og inde i jættestuen:

Der er fundet mange fine krukker og lerkar og mange skår af krukker ved de fleste jættestuer. Hvorfor nu det? Det er der to grunde til: Guderne og forfædrene.

Folk dengang troede på mange guder. De troede på, at guderne sørgede for, at kornet voksede godt, og at dyrene voksede sig store og stærke. De troede på, at det var guderne, der hjalp dem med at få mad og godt vejr og få en god familie og børn. Guderne sørgede for, at menneskene ikke blev syge. Derfor var det vigtigt at holde sig gode venner med guderne. Og derfor var det vigtigt at give guderne fine gaver. Det var vigtigt at give guderne det allerbedste, de ejede.

De holdt fest for guderne og gav dem ofre, gaver. De havde nogle særlige ritualer. Det er særlige måder at opføre sig på. Mon ikke de sang for guderne, og de lavede rigtig god mad? Måske lagde de noget særlig god mad til guderne ned i nogle af de fine krukker? Nogle troede på Den store Gudinde. Hun skulle være særligt god til at hjælpe, når det så rigtig slemt ud. De ofrede ved jættestuen, og de ofrede i mosen.

Der var flere jættestuer omkring Hulbjerg i stenalderen. Der var også flere hellige søer, hvor man gik ned og ofrede. Søerne blev til moser meget senere. I vores tid har vi fundet offer-gaver nede på bunden af moserne. Derfor har vi kaldt stederne for offer-moser. Men de var altså søer dengang. Denne hellige offer-sø ligger meget tæt på Hulbjerg jættestue. Vi ved naturligvis ikke, hvad stenalderfolket kaldte søen. Måske Gudindens øje?.

Folk dengang tænkte meget på de døde, forfædrene. Det var deres døde forældre og bedsteforældre og familie. De var kede af at miste dem (lige som vi er). Når man døde, skulle man ligge i det fineste hus, der fandtes: En jættestue, for der skulle man jo ligge i meget lang tid.

Når man døde, fik man gaver med sig. Engang imellem holdt de levende fest ved jættestuen for de døde. Nogen gange fik forfædrene gaver med ind i jættestuen. Det kunne være perler lavet af rav. Det kunne være våben af flint, små økser og pilespidser. Det kunne også være en fin halskæde af små muslingskaller eller af dyretænder. Bjørnetænder var noget særlig fint.

Hver gang en ny person i landsbyen døde, blev hun eller han først begravet på marken. Efter nogle måneders forløb eller et år var de døde blevet til knogler. De levende gravede nogle af knoglerne op og lagde dem ind i jættestuen. Med tiden blev der fyldt godt op derinde. De levende tænkte nok, at de døde var glade for at have selskab af hinanden.

De levende ofrede til forfædrene og gav dem gaver, både ved jættestuen og nede ved søen. De ofrede, fordi de troede, at forfædrene kunne hjælpe dem. De bad om mange forskellige ting. De bad om at blive raske, om at få mad nok, om at få godt vejr, om at sejre over fjenderne. Gaverne var det bedste, de havde. Det kunne være en smuk ny økse. Det kunne være en kæde af ravperler. Det kunne være deres flotte lange hår. Det kunne også være noget særlig lækker mad.

De levende holdt fest for de døde forfædre og formødre. De trommede og dansede, og måske sang de også. De satte krukker med mad frem ved indgangen til jættestuen. Det var rigtig fine nye krukker. Måske ville forfædrene spise noget af maden. Der er fundet mange krukker, der er ødelagt, potteskår. Det ser ud til, at det er de fineste krukker. Og det ser ud til, at de er ødelagt med vilje. Vi ved ikke hvorfor. Men det vidste Hårfager og Ildkraft.

Krukkerne har fine mønstre. Nogle af krukkerne - som denne til højre - har øjne. Måske er det forfædrenes øjne? Måske er det Den Store Gudindes øjne? Måske har der været salve eller en medicin i, der kunne gøre rask? Måske har der været en særlig god suppe i krukken?

Måske er dette Hårfagers krukke, hun brugte ude i skoven, da hun hjalp Ildkraft?

Bygget efter månen?
Hvilket verdenshjørne ligger indgangen til Hulbjerg imod?

Det ligger imod syd-øst, og det gør næsten alle andre indgange til jættestuer. Derfor må der være en mening med det, men

hvilken? Der er mange ting om stenalderen, vi ikke ved så meget om. Vi kan bare gætte. Retningen syd-øst kan have noget at gøre med solen. Den står op mod syd-øst midt om vinteren.

Retningen kan også have noget med månen at gøre. Fuldmånen står jo op i øst. I bondestenalderen stod månen op i syd-øst. Måske har det været en måde at inddele året. Det kan måske også have noget med måne-formørkelser at gøre.

8. Ildkraft

Hvordan så Ildkraft og hans venner ud?

Børn i bonde-stenalderen lignede dig og dine kammerater - og alligevel ikke. De var lidt mindre, men de var meget stærkere. De var vant til at arbejde med hårdt arbejde, så de havde flere muskler og stærkere sener, end du har. Deres ansigt var bredere end dit, fordi de skulle tygge meget hård mad. Deres tænder var meget stærke. De brugte tit deres tænder. Ikke kun til at tygge med, men også til at bide snore over med og til at tygge skind bløde med.

Mennesker i bondestenalderen spiste sund mad, men de var ikke så høje som vi. En voksen kvinde blev i gennemsnit 156 cm. En voksen mand blev i gennemsnit 165 cm.

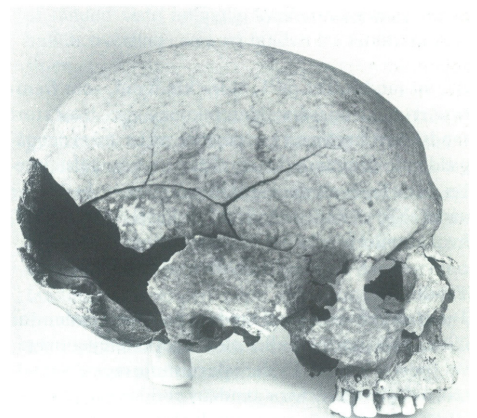
Mennesker i bondestenalderen blev ikke ret gamle. De døde tidligt af sygdomme. De blev i gennemsnit kun 28-30 år gamle. Næsten halvdelen af børnene døde som små.

Nogle af dem døde i kamp med andre mennesker eller med vilde dyr.

Mon det er Ildkrafts kranium du ser her ovenfor? Det lå inde i Hulbjerg jættestue. Manden fik et stort sår i hovedet. Nogen har opereret ham, så han er blevet rask. Hullet i hans hoved blev lavet ved at skrabe med en spids flintesten. Først blev huden skåret af, så blev hovedskallen skrabet. Man kan se på kanterne af hullet, at det er vokset fint sammen. I bondestenalderen havde de ingen bedøvelse. Men de brugte planter, der kunne bedøve lidt, ligesom Hårfager gjorde. Manden levede 6 år efter operationen, også kaldet trepaneringen.

Verdens første tandboring? En hilsen fra den allerførste kendte tandlæge? Her til højre ser du et kranium fra Hulbjerg jættestue. Manden havde en forfærdelig tandpine. Der var ingen tandlæger i bondestenalderen. Men man kan se, at en fra bopladsen har boret hans syge tand. Man kan se det fine borehul. Det blev lavet med et hjemmelavet bor af en spids flintesten. Hans tandpine er nok helt forsvundet.

Hvad spiser de?

Om sommeren er der nok af mad, både kødmad og mad fra planter. Om vinteren må børnene og de voksne tit spise tørrede ting, for der vokser ingen planter.

Børnene spiser de samme ting som deres forældre:

Kød fra deres tamme dyr,
kød fra vilde dyr i skoven,
vilde planter og nødder,
korn som er kogt til grød eller bagt til brød,
muslinger og fisk fra havet.
Måske spiser de også frøer, orme og insekter - vi ved det ikke.

Hvad laver børnene hele dagen?

De går ikke i skole.

De leger lidt ind imellem.

Det meste af tiden arbejder de.

Vi kan lave en lang liste over alt det, børnene gjorde. Det er ret forskellige ting, alt efter om det er forår, sommer, efterår eller vinter:

- Fiske og samle muslinger i vandet
- Passe dyr: Køer, får og geder, svin
- Lave mad over bål
- Holde gang i ilden, den må ikke gå ud
- Passe de små søskende
- Tygge skind blødt, så det kan bruges til at lave tøj af
- Snitte træ til redskaber
- Luge, holde haven og marken fri for ukrudt
- Hente vand ved bækken eller i søen
- Grutte korn (mase korn til mel mellem to sten)
- Lave krukker af ler
- Samle brænde
- Finde rav på stranden til at lave smykker af

Om aftenen sider de med deres familie omkring bålet for at varme sig. Nogle af de voksne fortæller historier. De fortæller om forfædrene og om ting, der er sket i gamle dage. De fortæller om guder og ånder og nogle gange om uhyggelige ting. Nogle af de voksne har måske været på rejse og kan fortælle om fremmede egne.

Hvad leger de?

Børn i stenalderen arbejder rigtig meget. Men ind i mellem leger de. De har kun ganske lidt legetøj, og det er hjemmelavet. De er rigtig gode til at finde på noget at lege selv.

- De leger fangelege og gemmelege
- De klatrer i træer og bygger huler i skoven
- De gynger i høje grene
- De laver selv en vippe af et langt stykke træ
- De laver en bold af skind, som de kaster til hinanden. De laver deres egne regler til et boldspil
- De snitter små dyr af træ eller små dukker og leger med dem
- De spiller terninger med sten eller små knogler (astragaler) fra dyr

Her spiller et par børn terning med et par gennem-borede mellemfodsknogler fra en ged.

Hvad har de på?

Om vinteren har de sko og tøj på af skind. Skindet er gjort blødt og skåret til, så det passer til kroppen. Måske har de selv tygget skindet blødt. Nogen syede ravperler og dyretænder på deres tøj. Det syntes de, så godt ud. Om sommeren har de tøj på lavet af planter eller af stof. Vi ved ikke, hvordan det ser ud, for der er kun fundet et lillebitte stykke stof fra bondestenalderen. Men vi ved, at de klippede uldpelsen af fårene og brugte ulden til at væve tøj af.

Dyr i skoven.

Inde i skoven levede de vilde dyr. Hårfagers far og andre mænd gik tit på jagt med bue og pil. Dyrene var: Ræve, ulve, kronhjorte, rådyr, urokser, vildsvin, vildkatte, skovmår og los. Der var mange moser og våde områder i skovene. Her levede store dyr som bævere, oddere og mange fisk.

Opgave 4: Find på lege

Klassen deles i fire grupper.

I skal forestille jer, at I er børn, der lever i bondestenalderen. I skal finde på en leg med regler, en leg som børn måske har leget dengang.

Hver gruppe viser sin leg for de andre grupper.

Hver gruppe lærer de andre deres leg.

Opgave 5: Alder og størrelse

Kvinders levealder i bondestenalderen i gennemsnit:

Mænds levealder i bondestenalderen i gennemsnit:

Kvinders levealder i nutiden i gennemsnit:

Mænds levealder i nutiden i gennemsnit:

Kvinders højde i bondestenalderen i gennemsnit:

Mænds højde i bondestenalderen i gennemsnit:

Kvinders højde i nutiden i gennemsnit:

Mænds højde i nutiden i gennemsnit:

Løsninger se til sidst!

9. Lerkar og stenøkser og andre redskaber

Lerkar

Har din lærer en 50-krone seddel? Se på bagsiden af den!

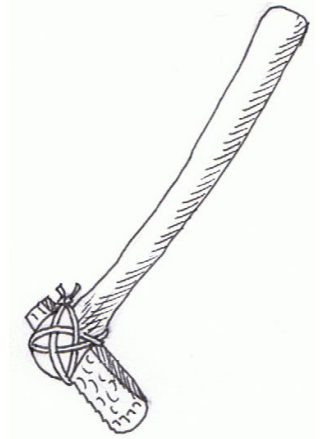
Der kan I se et billede af en fin keramiskål, som er blevet fundet i en høj i Skarpsalling i Himmerland i Jylland. Kan man se på den, at den har ligget i jorden i 5.000 år?

Den er så fin, som dengang den blev lavet. Vi må tænke os, at der var lige så fine skåle og krukker ved Hulbjerg.

Flint

Sten blev brugt til at lave redskaber med og til at lave våben af.

Flint var den bedste sten-art. Flint er hårdt, og det kan bruges til at hugge med og skære med. Folk i bondestenalderen fandt flintesten på stranden, i klinter og i jorden. Nogle steder f.eks. i Nordjylland begyndte folk at grave huler i jorden for at finde endnu mere flint. I udlandet ville folk gerne have dansk flint - og også dansk rav. Så handlede danskerne med dem og fik ting med hjem, som de ikke selv havde. Det kunne være fint tøj og redskaber. Tit byttede de varer.

Flinte-smeden

På hver boplads var der en eller flere flinte-smede, der var rigtig dygtige til at hugge og forme flinten. De kunne lave økser og flækker af flint. Flækker er en slags knive. De sleb kanterne på flækkerne og æggen på øksen, så de blev meget skarpe.

Flinte-smeden brugte sten eller dyretænder til at hugge flækker af flinten. Nogle gange sleb smeden (eller hans børn måske) en flint-økse, så den blev glat og fin at røre ved. Det tog lang tid. De fineste økser blev brugt til offer-gaver til guderne eller som gaver til forfædrene.

Andre redskaber

Menneskene lavede også andre redskaber, mest af træ. De lavede en slags plov, som de kunne pløje marken med. Ard hed den. De lavede en slags kniv til at skære kornet af med. Segl hed det.

De begyndte også at lave hjul af træ. Måske har de haft små vogne?

10. Ved I det?

Spørgsmål 1: Hvor mange dysser og jættestuer blev der bygget i bondestenalderen?

Spørgsmål 2: Hvor mange dysser og jættestuer findes i Danmark i dag?

Spørgsmål 3: Findes der dysser og jættestuer i udlandet?

Spørgsmål 4: Hvor lang tid tog det at bygge en jættestue?

Spørgsmål 5: Hvem byggede jættestuerne?

Spørgsmål 6: Hvornår blev Hulbjerg jættestue bygget?

Spørgsmål 7: Hvorfor hedder det en jættestue?

Spørgsmål 8: Hvor lang og hvor bred er Hulbjerg jættestue indvendig?

11. Ordforklaring

Bondestenalder

Omkring år 3.900 f.Kr. begyndte menneskene i Danmark at dyrke jorden. De blev bønder, og bondestenalderen begyndte. Den varede i mere end 2000 år indtil omkring 1.700 f.Kr.

Stenalder

Stenalderen i Danmark varede fra omkring 12.800 f.Kr. til omkring 1.700 f.Kr. de første mennesker i Danmark jagede rensdyr. Stenalderen inddeles i

Ældste stenalder 12.800 - 8.900

Ældre stenalder eller jægerstenalderen 8.900 - 3.900

Yngre stenalder eller bondestenalderen 3.900 - 1.700

Dysse

Et rum lavet af store sten med en grav nedenunder. Der findes rund-dysser og lang-dysser. Kong Humbles grav er en berømt langdysse. Den ligger nord for Humble på Langeland.

f.Kr.

Før Kristi fødsel, før år 0.

Jættestue

En grav inde i en høj med en gang og et stort rum.

Ritual

En bestemt måde at sige eller gøre noget på. I kirken bruger præsten ritualer.

12. Hvis I vil vide mere

www.moesmus.dk

www.nationalmuseet.dk/sw45613.asp

www.natmus.dk/sw48419.asp

Inger Byrjalsen: Stenalderen, 2005 (2.-4. klasse)

Mette Felbo: Den magiske krukke, 2007 (3.-5. klasse, fiktion)

Mette Felbo: Magiske krukker, 2007 (3.-5. klasse, fakta)

Margit Broust Jensen og Estrid Tomasson: Alle tiders stenalder, 1998 (3.-5. klasse)

Karsten Kjer Michaelsen: Stenalder: Jægeren bliver bonde, 1998 (fra 4. klasse)

Peter Seeberg: En forårsdag i stenalderen, 1996, (2.-4. klasse)

Bi Skaarup: På besøg i stenalderen, 1994 (billedbog)

Til læreren:

Jørgen Skaarup: Yngre stenalder på øerne syd for Fyn, 1985

http://historiskatlas.dk/Hulbjerg_%28872%29

13. Løsninger til opgaver:

Opgave 5:

Kvindes levealder i nutiden i gennemsnit: 81 år

Mænds levealder i nutiden i gennemsnit: 77 år

Kvindes højde i nutiden i gennemsnit: 168 cm (Hulbjerg-kvinder 157 cm)

Mænds højde i nutiden i gennemsnit: 180 cm (Hulbjerg-mænd 172 cm)

Ved I det?

Svar 1: Der blev bygget rigtig mange dysser og jættestuer. Vi kender ikke det nøjagtige tal, men det var nok mere end 40.000.

Svar 2: Der findes cirka 6000 dysser og cirka 500 jættestuer i Danmark. Det er ikke ret mange af dem, der er så fine, som da de blev bygget. Mange er ret ødelagte, nogen sten er væltet, nogen sten er fjernet, eller der vokser træer og buske på dem. Mange er ikke gravet ud, så vi ved ikke, hvad der er inde i dem.

Hulbjerg er en af de flotteste jættestuer i landet.

Svar 3: Ja, det gør der. De findes i hele Europa, især i Irland, Spanien og Portugal. Det var moderne at bygge store grave, og denne mode bredte sig rundt i Europa. De fleste grave findes i nærheden af kysterne, nær vandet.

Svar 4: Det tog lang tid. Først skulle jorden ryddes og skoven fjernes. Der skulle samles materialer til at bygge af: Sten og flint. Alt det kunne der godt gå et halvt eller et helt år med. Så kom det egentlige arbejde med at bygge jættestuen. Man har regnet ud, at det har taget mindst 10.000 arbejdstimer. Hvis 10 mænd arbejdede hver dag i 10 timer, hvor mange dage giver det?

Ja, rigtigt - 100 arbejdsdage - lidt over tre måneder - uden en fridag.

Svar 5: Der var engang en historieskriver, der hed Saxo. Han levede omkring 1200. Han mente, at det var kæmpestore mennesker, jætter, der havde bygget jættestuerne. Men det var det nu ikke. Der var nok særlige arbejdere, der var dygtige til at arbejde med store sten. De rejste rundt i landet for at hjælpe de lokale på bopladsen med at bygge. De var vel en gruppe på 4-6-8 mand, der rejste sammen. Men folkene på egnen arbejdede også med.

Svar 6: De danske jættestuer blev bygget mellem 3.250 og 3.100 f.Kr. Vi ved ikke præcis, hvornår Hulbjerg blev bygget.

Svar 7: Vi ved ikke, hvad man kaldte gravhøjene i stenalderen. Saxo mente ikke, at almindelige mennesker kunne bygge så store grave. Han troede på jætter, en slags meget stærke kæmper. Det var nok dem, der havde løftet de store sten. Efterhånden mente de fleste mennesker, at det måtte have været kæmper, der havde gjort arbejdet.

Men - vi ved, at der aldrig har levet kæmper.

Svar 8: Tag et målebånd med, hvis du besøger en jættestue.